

Fyra förutsägelser

Av Katarina Bjärvall

Växande klyftor - det är vad framtidsspanarna ser när de lyfter blicken mot 2030-talet. Men också företag som tar ansvar, starkare mänskliga rättigheter, ett familjeliv som står högt i kurs och en konst som besestrar kommersialismen.

Framtiden har inga synliga ramar. Så när jag försöker skönja världen så som den ser ut om en generation, på 2030-talet, vill jag hitta några linjer att följa. Jag tänker att människan får stå i centrum och hennes relationer till omvärlden och till medmänniskan. Och jag hittar fyra bedömare med span på den framtiden ur olika perspektiv.

Framtidsforskningen har sedan 1960-talet arbetat med att identifiera stabila sociala och ekonomiska mönster som blir utgångspunkt för generaliseringar om framtiden. En som har den sortens örnperspektiv är miljöforskaren Arne Jernelöv, 69 år, som under fem decennier har besökt alla utom 17 av FN:s 192 medlemsländer. Nu bor han i Wien och vi talas vid per telefon en förmiddag när han är just hemkommen från en resa till, av alla platser, Sverige.

Kan man finna ett enda ord som kan känneteckna världen på 2030-talet? Nej, Arne Jernelöv behöver tre: Konvergering, divergering och omkastningar. Konvergering betecknar världens växande globala medelklass som alltmer smälter ihop kring samma ideal när det gäller till exempel utbildning, resor, mat och kläder. Samtidigt blir divergeringen, splittringen, inom länderna och mellan rika och fattiga länder starkare. En liten men superrik elit avskärmar sig alltmer och kommer till exempel att köpa sig astronomiskt dyra mediciner, skräddarsydda för varje individ. Och detta medan de fattiga blir ännu mer utsatta, även i länder som Sverige.

- Man kommer att ge upp ambitionen att ingen ska få falla igenom skyddsnetet, säger Arne Jernelöv.

Att jordens ägande klass får mer makt behöver, hävdar Arne Jernelöv, inte vara odelat negativt. En del tillgångar som idag inte har någon ägare - fisken i världshaven, dricksvattnet i vattendragen - kommer att prissättas, säljas och köpas och det kan, menar han, leda till att de tas om hand bättre.

- Ägandet kan vara en garant för ansvar. Om du äger en förnyelsebar resurs så förvaltar du den så att den ger maximal avkastning på lång sikt.

Parallellt med detta kommer omkastningar som plötsliga folkförflyttningar och regionala ekonomiska kollapser. Och framför allt radikala klimatförändringar.

Frågan om den globala uppvärmningen anses unik eftersom den kräver att alla länder samordnar sina krafter. Många hoppas på en ny värld bortom konsumismen men det tror Arne Jernelöv är osannolikt. Det troliga är ett miljökapitalistiskt system där man försöker avvärja klimathotet med hjälp av alternativ till de fossila bränslen som orsakar växthusgasutsläpp. Och det blir en utmaning. Etanol exempelvis kräver odling av vete, majs eller sockerrör som tränger undan livsmedelsproduktionen. Man odlar, kan man säga, bensin istället för mat.

- Bensin- och dieselkonsumenterna har en betalningsförmåga som är större än livsmedelskonsumenternas, säger Arne Jernelöv.

Oljeberoendet är ett skäl till att USA spås tappa sin ledande roll. Landets ekonomiska problem - handelsbalansens enorma underskott, industriproduktionen i exil och vanliga amerikaners överskuldssättning - bidrar till dess försvagning, liksom dess militära motgångar.

- I Irak och Afghanistan lär sig USA att den överlägsna militärmakten inte är användbar för annat än att slå sönder, säger Arne Jernelöv.

Han tror att USA förlorar sin tättposition även när det gäller utbildning och forskning inom bland annat naturvetenskap och teknik - Kina och Indien utbildar redan nu tio gånger fler ingenjörer vardera än USA.

Det blir Indien och Kina som dominerar världen på 2030-talet, om detta är många bedömare överens. Men vilket av länderna blir mäktigast? För Kina talar dess homogenitet; 90 procent av invånarna är hankineser med samma skriftspråk. Men demografin talar emot Kina: landets ettbarnspolitik får invånarantalet att minska så att en stor åldrad befolkning på 2030-talet ska försörjas av få. Situationen i Indien blir omvänd - dagens jättegeneration av indiska barn kommer att vara produktiv om 20-25 år. Och Indien är en demokrati med de fördelar det ger i form av till exempel avslöjade missförhållanden och omvärdering av politiska ideal. Så om Arne Jernelöv måste satsa på ett av korten väljer han Indien.

Afrika kommer att de närmaste decennierna få en stark ekonomisk utveckling, framför allt tack vare kinesiska och även indiska företag som köper råvaror där. Det är hårda villkor för de arbetande - låga löner och farlig arbetsmiljö - men vilket jobb som helst är bättre än svält, menar Arne Jernelöv.

Världen har resurser att inom något årtionde utrota fattigdomen. Men Arne Jernelöv tror inte att det kommer att ske.

- Vi får ett 80-20-samhälle, som i USA där det finns massor av fattiga mitt bland de rika. De rika mår på något underligt sätt bra av att känna att "vi tillhör inte dem". På så vis rör vi oss mot ett system som påminner om 1800-talets England.

Utbytet mellan Europa och Afrika kommer att öka, mycket av demografiska skäl. Europas låga födelsetal och dess åldrande befolkning kan leda till låg tillväxt - men Arne Jernelöv tror att det kommer att avhjälpas med migration från Afrika.

- Inga patrullbåtar i världen kan stå emot det trycket.

*

På Världskulturmuseet i Göteborg intar migranterna en central roll. Installationen "Prövningar och hopp" av Valarie James och Antonia Gallegos ger en bild av den okuvliga latinamerikanska framtidstron i Arizonas öknar. En formation av handbroderade dukar och Mariabilder, nappflaskor och smink, vattenflaskor och små ryggsäckar med Disneymotiv reser sig över en bädd av grov ökensand och torkade kaktusblad. När vi har gett upp allt annat återstår bara framtiden.

I kaféet två våningar upp träffar jag statsvetaren Marie Demker, 50 år och professor med ett guldfärgat hårspanne fastknäppt i ärmudden på tröjan. Hon liknar framtiden vid ett kalejdoskop.

- Man kan inte tänka utanför de drag i samhället som man har kunskap om. Men de där bitarna man har faller runt och bildar helt nya mönster, säger hon och formar ett rör med händerna som hon sätter framför ögat.

Marie Demker tror att den ökande och nödvändiga migrationen kommer att tvinga fram en lösning även på integrationsproblematiken.

- Integrationsfrågan måste behandlas utan moraliska övertoner. Integration måste helt enkelt till, något annat har vi inte råd med, vare sig mänskligt eller ekonomiskt.

Något som kommer att bidra till integration är, menar hon, en än mer dominant individualism.

- Jag ser en ödesbetingad och ohejdbar utveckling mot ökad heterogenitet och tolerans för olikheter. När man väl har programmerat samhället för mänskliga rättigheter och individualitet så vill ingen vrida klockan tillbaka.

Vilka andra uttryck tar sig individualismen? Vi får, tror Marie Demker, en föräldraförsäkring som delas lika mellan föräldrarna. Det blir möjligt att komma in i riksdagen på rent personval, utan att vara medlem i något parti. Boendet kommer att individanpassas så att människor kan välja värmesystem,

sopsortering och storlek på fönster. Det smarta hemmet blir verklighet - på 2030-talet kan föräldrar på jobbet kolla om barnen har diskat hemma och om posten har kommit. Jo, för post kommer att finnas kvar, om än kanske bara för verkligt exklusiva försändelser.

Individens dominans över kollektivet kommer också att leda till att tjänstesamhällets betydelse ökar med fler projektanställningar och ensamföretag. Och detta är, tror Marie Demker, ett fördelaktigt läge. Hon hänvisar till den amerikanske kulturgeografen Richard Florida som har visat att framtiden finns i kreativitet, mångfald och globalisering.

Får vi inte ett nytt klassamhälle då, undrar jag samtidigt som en kvinna som uppenbarligen har sitt ursprung i Afrika stiger fram till vårt bord och samlar ihop tekoppar och kakfat.

- Jo, säger Marie Demker, det gamla klassamhället kommer att ersättas av nya klasser med olika kunskapskapital.

Hon skissar en bild där en stor grupp fortfarande ägnar sig åt verksamheter som inte är så kunskapsintensiva - produktion av bilar och tåg men också tjänster som städning och hårfrisering. En annan klass blir kunskapsproducenterna, de som är med och formar samhället, och de kan i sin tur delas i två grupper; de som drivs av traditionella kapitalistiska motiv och de som drivs av altruism.

Hur kan det politiska landskapet utvecklas? Marie Demker tror att de etablerande partierna blir mer lika samtidigt som radikala rörelser växer både på höger- och vänsterkanten - veganer och queerfeminister, islamister och rasister.

- Det skrämmer mig om det blir en motsättning, så att de etablerade ökar skyddet och kontrollen. Men det kan också bli så att de radikala grupperna vitaliserar partierna, så som hbt-rörelsen gjort.

Individualismen gynnar alltså på många sätt människornas relationer till varandra - men inte till miljön. Det som är

rationellt för individen, som att ta bilen till jobbet, är ofta irrationellt och skadligt för kollektivet och miljön. Och det krävs enligt Marie Demker nästan totalitära strukturer för att människor ska avstå från den typen av miljöskadlig konsumtion.

- För att det ska hända i en individualistisk demokrati krävs en tilt, en brutal omstart, som att klimatet flippar eller Golfströmmen vänder. Annars finns inga politiska förutsättningar.

*

Marie Demkers fokus på individualism nyanseras en aning när jag några dagar senare träffar Sofia Rasmussen, 31-årig konsult hos framtidsanalysföretaget Kairos Future i Stockholm och inriktad på frågor som rör ungdomars värderingar. Hon har studerat den åldersgrupp som kommer att dominera arbetsmarknaden på 2030-talet, alltså de som idag är i åldrarna 15-25 år, och det är en ödmjuk generation.

- Vi kallar dem generation Ordning, säger Sofia Rasmussen.

Präglad av mörka sammanhang, från ungdomsarbetslöshet till terrorhot, vill generation Ordning ta det säkra för det osäkra. De vill tidigt bilda familj och försörja och hålla ihop den, de vill ta ansvar för sina gamla föräldrar och de är mindre radikala än tidigare generationer. De är, säger Sofia Rasmussen, nytraditionella.

- Genom internet är de uppväxta med att ha allt inom räckhåll, från porr till bombtillverkning. Det är kanske för att stå ut i det träsket som de så tydligt tar ställning emot det?

Kvinnor dominerar redan idag högre utbildningar inom nästan alla områden, även traditionellt manliga som medicin. Marie Demker varnar för att lågutbildade män kan marginaliseras och anamma omoderna värderingar när industrijobben blir färre och männen får svårt att hitta en roll.

Även Sofia Rasmussen kan se den risken men hon betonar att unga män fortfarande vill göra karriär och att de vill vara jämställda.

Har feminismen kanske spelat ut sin roll på 2030-talet?

- Nej, säger Sofia Rasmussen, Sverige har fortfarande fler manliga än kvinnliga chefer år 2030. Och bara för att något är vunnet idag är det inte säkert att det består. Feminismen kan få nya utmaningar, om till exempel abortmotståndet i Europa stärks.

*

De socialkonservativa värderingar som dagens ungdomar har, och som kan dominera på 2030-talet, är också en motreaktion mot tidigare generationers frihetsfixerade satsa-på-dig-själv-ideal. På det sättet blir historiens pendelgång tydlig. Och det är till denna pendelgång som Stina Oscarson, 35 år och stridbar regissör på Orienteatern i Stockholm, sätter sitt hopp när jag träffar henne.

Vi ses på ännu ett museum, Fotografiska i Stockholm. Här visas högst samtida fotokonst som upplöser gränserna mellan det privata och det offentliga och mellan det offentligfinansierade och det kommersiella. Motiven kolliderar; stylade ateljéporträtt av Hollywoodskådisar bredvid en pojkcycel liggande i en blodpöl i 90-talets Sarajevo. Det finns en framåtrörelse i bilderna, som om de förutspår en framtid där livets mest motstridiga beståndsdelar trängs på en än mindre yta.

Vad ser Stina Oscarson när hon blickar mot framtiden?

- Ökade klyftor och större konflikter.

Just när hon säger det stannar en man till vid vårt bord och frågar hur läget är - full rulle? Jada, nickar Stina Oscarson - och berättar sedan för mig att han är verksam i den kommersiella kultursfären, med att arrangera kulturevenemang åt företag.

Sådana verksamheter kommer, liksom till exempel upplevelseindustri och kulturturism, att ta allt mer plats, tror hon, och de kommer att påverka den fria konsten.

- Men det blir helt enkelt dåligt, eftersom det är styrt av tillväxttänkande och inte av ett medvetet estetiskt förhållningssätt, och därför kommer det på sikt att försvinna.

När man talar om framtiden finns alltid en spänning mellan tro och hopp - ibland verkar det sannolika ligga oändligt långt från det goda. Just den klyftan är vad Stina Oscarson kämpar med. Det hon tror, som realist, sammanfaller inte med det hon vill, som visionär. I alla fall inte inom så förhållandevis kort tid som 20-25 år.

- Jo, jag tror att det kommer en vändning - en punkt där vi frågar oss hur vi kunde vara så dumma. Men hur ska den vändningen komma? Kommer vi att av egen kraft omvärdera vår syn på livet och konsten och friheten? Eller måste det till en fruktansvärd katastrof som tvingar oss till det?

Tekniken spelar en viktig roll inom konsten. Och det är inom den teknologiska delen av framtiden som de mest fantasifulla scenarierna brukar målas fram - 3d-telefoner med hologrambilder som svävar fritt i luften, smarta förarlösa tåg och luftskepp, kroppsdelar och organ framställda på laboratorier.

Flera bedömare menar att själva utvecklingen av teknik är ohejdbar; teknikutvecklarna vill göra allt som är tekniskt möjligt. Men all teknik som uppfinns sprids inte, påpekar Arne Jernelöv. Vi kan välja, fast våra val är outgrundliga. Teknik som vi aldrig hade trott att vi skulle välja har etablerat sig, som till exempel övervakningssamhällets insyn i våra bankaffärer.

Samtidigt kan vi också välja bort teknik. Och Stina Oscarson tror på en avteknologisering, åtminstone när det gäller konsten.

- Digitaliseringen är egentligen bara en fråga om distribution. Den tillför inte mycket till konsten. Vi kommer att vända tillbaka till det som är äkta - verkliga möten, symfoniorkestrar och riktiga tavlor istället för konserter och utställningar i en mobilapplikation.

*

Jag tänker på Marie Demkers kalejdoskop och på att skärvorna i nuet är allt framtidsspanaren har att utgå från. I det kalejdoskopet är det, som samtalen med Arne Jernelöv och Marie Demker visar, svårt att se mönster som till exempel ger en lugnare framtid där miljön får repa kraft. Men det finns också en bild utanför kalejdoskopet. På senare tid har en del framtidsspanare, mer likt Sofia Rasmussen och Stina Oscarson, börjat söka efter det udda, det som bryter vedertagna mönster och kan signalera oväntade scenarier. Ett exempel kan, tänker jag, vara att om teknologiseringen är mönstret så är det verkligt betydelsefulla kanske vissa människors önskan att befria sig från tekniken och leva ett lugnare liv. Det handlar då om att lyfta blicken ur kalejdoskopet och kisa mot det flämtande ljuset från en farkost som går mot strömmen på andra sidan horisonten. Det är där vad som helst kan hända.

Läsning

Florida, Richard, Den stora omställningen, Daidalos 2010
Alm, Susanne och Palme, Joakim (red), Fjorton perspektiv på framtiden, Institutet för framtidsstudier 2008
Jernelöv, Arne och Palme, Joakim (red), Oväntade framtider, Santérus förlag 2007
World Value Surveys, www.worldvaluessurvey.org